

Zbigniew Brzezinski: Stvarni izbor – Amerika i ostatak svijeta

Neven Šimac

Posljednja u redu geostrateških fresaka poznatoga američkog javnog poslenika poljskog porijekla, Zbigniewa Brzezinskog¹ trebala bi čitatelje Nove prisutnosti zanimati zbog dvaju razloga. Najprije, jer je riječ o analizi, sintezi i predviđanjima jednog od najinformativnijih promatrača, ali i sudionika velike politike, a zatim i zbog interesa za znakove vremena i razumijevanja svijeta oko sebe.

Zbigniew Kazimierz Brzezinski rođen je u Varšavi godine 1928., u katoličkoj obitelji poljskog diplomata. Djetinjstvo i mladost proveo je u Francuskoj i Njemačkoj te u Kanadi, gdje je na sveučilištu McGill diplomirao i magistrirao. Doktorat iz političkih znanosti stekao je u SAD-u, na sveučilištu Harvard, godine 1953., a američki je državljanin postao 1958. godine. Od godine 1966. do 1968. Brzezinski radi u Vijeću za političko planiranje State Departmenta, a 1968. godine na čelu je skupine savjetnika za vanjsku politiku demokratskog kandidata Huberta Humphreya. Od godine 1973. do 1976. s Davidom Rockefellerom osniva i radi u Trilateralnoj komisiji².

Tijekom godine 1976. Brzezinski je vanjskopolitički savjetnik demokratskog kandidata Jimmyja Cartera. Kao oštar kritičar vanjske politike predsjednika Nixona, a posebice akrobacija nje-

¹ U Hrvatskoj je godine 1999. u izdanju varaždinskog nakladnika Interland objavljena jedna od njegovih najpoznatijih knjiga *Velika šahovska ploča. Američki primat i geostrateški imperativi*, New York, Basic Books, 1997.

² Skupina uglednih političkih, gospodarskih i znanstvenih poslenika iz SAD-a, zapadne Europe i Japana, osnovana radi jačanja veza između ovih triju industrijski najrazvijenijih područja svijeta.

gova ministra vanjskih poslova³, Kissingera, zagovara bolje strukturiranje te politike. Nakon Carterove pobjede (1977.) Brzezinski postaje njegov glavni vanjskopolitički savjetnik te savjetnik za nacionalnu sigurnost⁴ i to ostaje sve do kraja Carterova mandata (1981.). Ovoga vrsnog geostratega koji nikad nije skrivao svoju naklonost Demokratskoj stranci, ne ustručavaju se angažirati ni Republikanci. Tako je tijekom predsjednikovanja Ronalda Reagana i Georgea H. W. Busha (oca !), bio i voditelj i djelatni član mnogih vanjskopolitičkih, obrambenih i sigurnosnih tijela i komisija, ali i neprofitnih organizacijâ poput Amnesty International. Usporedo sa svojom političkom zauzetošću, Brzezinski predaje na sveučilištu Harvard i Columbia, a i danas je još profesor američke vanjske politike na John Hopkins sveučilištu. Za svoj doprinos normalizaciji kinesko-američkih odnosa te za promicanje ljudskih prava u odnosima s komunističkim blokom Brzezinski je odlikovan predsjedničkom Medaljom slobode.

Na svim ovim državnim i građanskim funkcijama, a navlastito kao savjetnik za nacionalnu sigurnost, Brzezinski je znatno utjecao na američku vanjsku politiku, i to upravo u vrijeme prekretnih događanja u Afganistanu (sovjetska invazija godine 1979) i Iranu (Homeinijeva islamistička⁵ revolucija i kriza s američkim taocima, godine 1979-80). Ovaj pronicavi analitičar komunističkoga svijeta upozoravao je na ograničenost i krizu naizgled stabilnoga sovjetskog bloka i bio je jedan od malobrojnih javnih poslanika koji je predviđao njegovo rastakanje. Brzezinski je u SSSR-u vidio glavnu opasnost za demokratski svijet i stoga je savjetovao potporu, s

³ SAD imaju tzv. predsjednički sustav u kojem ne postoje ni vlada ni ministri, u smislu parlamentarnog sustava, nego predsjednik snosi cjelokupnu odgovornost izvršne vlasti. Osoba, koja u predsjednikovu *teamu pokriva* vanjske poslove, nosi naslov državnog tajnika, a administraciju poslova osigurava državno tajništvo (State Department).

⁴ Ključna funkcija u predsjednikovu *teamu* i na neki način, konkurentna državnom tajniku (v. gore). Sadašnja državna tajnica predsjednika Georgea W. Busha, Condoleezza Rice, bila je prije sadašnje funkcije njegova savjetnica za nacionalnu sigurnost.

⁵ Pridjev *islamistički* rabi se općenito kao oznaka ideološkog i političkog iskrivljavanja i zlorabljenja Islama. Brzezinski razlikuje islamizam od islamističkog fundamentalizma: islamizam je politička ideologija inspirirana islamom, ali koju je potrebno razlikovati od islamske religije kao takve. Islamisti zagovaraju politiku koja se temelji na islamu, dok islamski fundamentalisti zahtijevaju izravnu teokraciju. Bilješka 1, str. 83.

jedne strane, komunističkoj Kini – suparnici SSSR-a – a s druge, afganistanskim talibanima te drugim islamističkim pokretima koji su se regrutirali posvuda u islamskom svijetu, a u Pakistanu vježbali za borbu protiv sovjetske okupacije Afganistana. Ova pragmatičnost graničila je katkad s cinizmom, ali nema dvojbe da je pridonijela urušavanju sovjetskog imperija. No, posljedice ovakve politike bile su stalan rast Kine te snaženje islamističkih pokreta kao osnove budućega međunarodnog terorizma.

Knjiga *Stvarni izbor – Amerika i ostatak svijeta*⁶ sadrži dva dijela. Prvi se bavi Američkom hegemonijom i svjetskom sigurnošću, dok je drugom dijelu naslov *Hegemonija Amerike i opće dobro*. Pa, iako zahvale autora za doprinos ovoj geostrateškoj freski upućuju na to da je ovo djelo rezultat rada mnogih stručnjaka⁷, teško je izbjeći osjećaj postojanja dviju snažno odjelitih, gotovo oprečnih cjelina i teza. Odatle i dojam da bi ovaj veliki geostrateški diptih mogao imati i dva različita, gotovo suprotstavljena autora. Jednog – ciničnog i imperijalnog real-političara, a drugog – etičnog humanista, pače zauzetog moralista. No, pogledajmo stvari izbliza!

Nakon kraćega proslova koji sažima osnovne geostrateške dileme i prognoze ove knjige, njezin autor u prvom dijelu analizira kako je došlo do današnjega stanja prevage jedine svjetske velesile, SAD-a. Brzezinski podsjeća da su SAD u prošlosti – okružene oceanima te bez tradicionalnih neprijatelja – uživale punu sigurnost i neranjivost, ukratko, potpunu suverenost. Stoga se nije čuditi da su mnogi američki vođe, posebice od početka 20. stoljeća, zagovarali izolacionizam i nemiješanje u stvari i sukobe eurocentričnog, ali i ostaloga svijeta. Stoga SAD i nisu pristupile Društvu naroda, preteći OUN. Radikalni obrat u odnosu prema toj politici unio je nastanak Sjevernoatlantskog ugovora (NATO-pakt, 1949. godina), kojim je Europa označena kao crta obrane sigurnosti SAD-a.

⁶ Izvorni američki naslov glasi: *The Choice: Global Domination or Global Leadership* New York, Basic Books, 2004, dok je francuskom izdanju, kojim se koristi autor ovoga prikaza, naslov: *Le Vrai Choix-L'Amérique et le reste du monde*, Paris, Odile Jacob, 2004. Tijekom pisanja ovoga prikaza autor je saznao da je knjiga već prevedena na hrvatski i da su je objavila čak dva zagrebačka izdavača: Politička kultura i Školska knjiga, 2004.

⁷ Brzezinski izričito navodi svoje suradnike i kolege iz Centra za strateške i međunarodne studije i Škole viših međunarodnih studija sveučilišta John Hopkins, kao i druge stručnjake te svojeg izdavača.

Brzezinski podsjeća da je minulo stoljeće započelo u znaku pet podjednako važnih velikih sila: Velike Britanije, Njemačke, Francuske, Rusije i SAD-a, da se već 60-ih godina izdvajaju SAD i SSSR, dok Japan,⁸ Kina i Velika Britanija zaostaju te da od pada Berlinskog zida preostaju samo SAD, iza kojih podosta zaostaju Kina, Njemačka, Japan i Rusija. Američko prvenstvo, bez presedana u povijesti, očituje se danas ne samo vojno-političkom sposobnošću interveniranja posvuda u svijetu i arbitriranja u regionalnim sukobima nego i preko znanstveno-tehnološkog, ali i danasve inovacijskog prvenstva, gospodarsko-financijskom snagom te civilizacijskim modelom (u širem značenju riječi) koji privlači znatan dio svijeta, posebice mlađeg naraštaja (glazba, TV, film, prehrana, odijevanje, ukusi općenito, Internet, nove potrebe...). Američka prevaga i hegemonija – Brzezinski vrlo često rabi upravo izraz hegemonija – potaknula je u SAD-u ne samo odvažnost za sociokulturno eksperimentiranje (odnosi u društvu, obrazovanje, umjetnost...), nego i osjećaj da SAD trebaju biti model za sav ostali svijet, a sve to u kontekstu trgovinske, informacijske i financijske globalizacije.⁹

Druga strana medalje ovog, u povijesti jedinstvenog položaja jedne države, jest njezina ranjivost koju nitko nije predviđao, a koja se pojavila kad su oni isti islamistički borci, još donedavna podupirani, uvježbavani i financirani od američke službene institucije za borbu protiv sovjetske ekspanzije, okrenuli oružje protiv SAD-a te unijeli strah i trepet na sâm američki kontinent. Suvremeni je terorizam kadar koristiti se nizom tehnoloških pronalazaka, kao i oružjem za masovno uništavanje koja su raspadom sovjetskog imperija postala lakše dostupna mnogima. Brzezinski naglašava kako se na ovaj način otvara upravo apokaliptična perspektiva i da je »prvi put u povijesti moguće predviđati scenarij 'svršetka svijeta' bez biblijskih konotacija, božanskog upletanja,

⁸ Zanimljivo je da Brzezinski ovamo ubraja Njemačku i Japan – dvije nekolonijalne sile, poražene u Drugome svjetskom ratu – a ne i Francusku, usprkos njezinoj kolonijalnoj, svjetskoj ulozi, stalnome članstvu u Vijeću sigurnosti OUN i činjenici posjedovanja atomskog oružja.

⁹ Brzezinski ističe: «Što se tiče njezina društva, Amerika je motor preobrazbâ u svijetu, katkad revolucionarnih preobrazbâ, kad se uzme u obzir njihov subverzivni utjecaj na kategorije poput nacionalne suverenosti i međunarodne politike». Op. cit., str. 35.

i to u obliku kataklizmične, svjetske lančane reakcije koju bi pokrenuo čovjek«. ¹⁰

Doprinos SAD-a sigurnosti svojih saveznika i međunarodnoj stabilnosti s jedne, kao i ranjivost SAD-a s druge strane, »opravdavaju traženje zaštite protiv prijetnjâ, kako postojećih, onih koje se predviđa ili na koje se sumnja ili koje se samo umišlja«, drži Brzezinski i nastavlja: »SAD imaju pravo smatrati da su zahtjevi za njihovom sigurnošću veći nego oni drugih naroda«¹¹. Brzezinski nakon ovih samouvjerenih tvrdnjâ s machiavellističkim prizvucima, ipak postavlja niz pitanja kao primjerice:

- Neće li legitimna briga o sigurnosti odvesti SAD u paranoju?
- Do koje se mjere mogu opravdati jednostrane akcije SAD-a?
- Ne ovisi li ipak američka sigurnost i o višestranjoj međunarodnoj suradnji?
- Koliki stupanj nesigurnosti SAD mogu prihvatiti, a da nastave promicati vlastite interese u svijetu?
- Koje su moguće posljedice brige za nacionalnu sigurnost na unutarnju politiku, zakonitost i ustavnost u SAD-u ?

Brzezinski vrlo detaljno razmatra moguće scenarije terorističkih napada na SAD i zapadne zemlje,¹² njihove potencijalne ciljeve i moguće posljedice, tj. nepromišljene akcije SAD-a protiv pojedinih država za koje se posumnja da pomažu teroristima, pripadnicima različitih etničkih i vjerskih skupina. SAD kao demokratska zemlja imaju obvezu, smatra Brzezinski, jasno identificirati terorizam,¹³ a ne govoriti o ratu protiv terora. Brzezinski odlučno osporava parolu War on Terror predsjednika G. W. Busha i naglašava kako je terorizam zapravo samo »taktika ...« i da se »... ne može se objaviti rat jednoj taktici«, pa bila ona i »smrto-

¹⁰ Ovdje Brzezinski navodi posljednju knjigu Novog zavjeta – *Otkrivenje*, 16, kao vjeran opis mogućega nuklearnog i bakteriološkog planetarnog samoubojstva. Francusko izdanje, str. 28.

¹² *Isto*, str. 41-43. Ima mjesta pitanju: nisu li tako precizna upozorenja na ranjive strane modernih država i gospodarskih sustava kadra inspirirati potencijalne teroriste?!

¹³ Brzezinski smatra da je odveć nejasna američka definicija *terorizma planetarnog opsega* poslužila da na neki način legitimira fizičku eliminaciju brojnih Palestinaca, Čečena i Ujgura. *Isto*, str. 55.

nosna tehnika zastrašivanja kojom se koriste pojedinci, skupine ili države«. Brzezinski lucidno ističe kako se »iza svake ili gotovo svake terorističke akcije skriva neki politički problem«¹⁴ i kritički naglašava da su za razliku od Britanaca u slučaju Irske, na Bliskom istoku »SAD pokazale izvanrednu nevoljkost da uzmu u obzir političku dimenziju terorizma i da ga smjeste u njegov politički kontekst«.¹⁵ No, Brzezinski ističe i ne krije svoj tvrdi, moralno diskutabilni stav: »teroriste se ne može preodgojiti, zbog toga je potrebna njihova eliminacija«.¹⁶

Kao iskusnomu promatraču, Brzezinskom nije promaklo da su se, usprkos solidarnosti i potpori demokratskog svijeta SAD-u nakon terorističkih napadaja 11. rujna 2001., vrlo brzo pojavile sumnje u američku administraciju i njezinu definiciju zajedničke opasnosti. Tako su mnogi promatrači i državnici smatrali kako se američki interes za sprječavanje širenja nuklearnog naoružanja pojavio prekasno i nastupio selektivno.¹⁷ Osim toga, u Europi se pojavila ozbiljna suzdržanost u odnosu prema War on Terror kao jednostranu američku inicijativu sa snažnom protumuslimanskom konotacijom i utoliko samoostvarivo proroštvo 'sraza civilizacija' Samuela Huntingtona.

Bushova neokonzervativna administracija izvela je, naime, povijesni zaokret u odnosu prema čitavom razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, od kada svjetska ravnoteža i zajednička sigurnost zapadnih saveznika počiva na Sjevernoatlanskom političkom savezu i njegovu vojnom ustroju¹⁸. Promjena se sastoji u tome da SAD, umjesto suradnje u okviru NATO-saveza, pozivaju na stvaranje ad hoc koalicije dobrovoljaca kojoj mogu pristupiti svi koji su u bilo kakvom sukobu s muslimanskim državama, kao primjerice Indija, Rusija, Izrael. Uz spomenuto, »SAD su sebi uze-

¹⁴ Isto, str. 49.

¹⁵ Odatle, drži Brzezinski, »sklonost SAD-a u proljeće godine 2002., da se solidariziraju s najekstremnijim inicijativama koje je poduzeo Izrael da elimini-
ra Palestince u ime borbe protiv terorizma«. Isto, str. 53.

¹⁶ Isto, str. 51-52.

¹⁷ Svrstavajući Sjevernu Koreju među zemlje *osovine zla*, a ne reagirajući uopće na činjenicu da je Izrael došao u posjed atomskog oružja, ističe Brzezinski. Isto, str. 55.

¹⁸ Ovu novu doktrinu je G. W. Bush izložio na vojnoj akademiji West Point, 1. lipnja 2002., najavljujući da će »prenijeti bitke k neprijatelju, uništiti njegove planove i suočiti ga s najgorim prijetnjama prije nego li se ove pojave«.

le za pravo identificirati neprijatelja i nanositi prvi udarac, ne tražeći da se uspostavi međunarodna suglasnost i zajedničko određivanje opasnosti¹⁹. Ovaj povijesni obrat poduprle su i neke fundamentalističke struje američkih protestantskih Crkava²⁰. No, koalicija dobrovoljaca ne počiva na zajedničkim vrjednotama, nego na zajedništvu taktičkih ciljeva.

Brzezinski je jedan od malobrojnih promatrača koji je uočio da američki predsjednik u vezi sa svojom novom sigurnosnom doktrinom održava pomutnju, koristeći se bez razlikovanja dvama različitim terminima: *preemption* i *prevention*, iako nije riječ o sinonimima, a osobito ne o istoj vrsti vojne aktivnosti. U prvom se slučaju nastoji preduhitriti stvarna, neposredna prijetnja, a drugi termin označuje sprječavanje nastanka prijetnje. Prva od ovih dviju reakcija može dobiti vojno, političko, pa i pravno opravdanje, dok druga to nikako ne može, navlastito u etičkom i međunarodnopravnom smislu. Američko sustavno održavanje konfuzije glede ovih dviju vrsta procjena i vojnih akcija, stvara opasno međunarodno ozračje, jer bi i druge države mogle započeti s preventivnim vojnim akcijama u potpuno pre-emptivnim situacijama. Ovom analizom završava prvo poglavlje prvoga dijela knjige koje je, zbog pretenzije na veća prava SAD-a, moguće označiti kao real-političko, pače cinično.

U poglavlju pod naslovom Novi svjetski nered i njegove dileme, ne nalazimo više autorove pretenzije na povlašteni status jedine velesile. Brzezinski ovdje raspravlja o snagama i slabostima fanatizma, o militarizaciji američke vanjske politike nakon 11. rujna 2001., novoj orijentaciji Rusije prema Zapadu, produbljivanju procijepa između Europe i SAD-a te novoj američkoj koncepciji ljudskih prava²¹. Precizno identificira slabosti bogatih zemalja: rizik

¹⁹ Isto, str. 60.

²⁰ Valja podsjetiti da je govor američkih predstavnika bio uvijek obojen idealistički, ali predsjednik G. W. Bush unosi sve više religijskih, navlastito starozavjetnih referenci, što izaziva negativne reakcije ne samo u muslimanskome svijetu, nego i kod uvjerenih kršćana, ali i u državama s tradicijom laicizma.

²¹ Ovdje Brzezinski vjerojatno aludira na restrikcije prava koje je uveo *Patriot Act* (2001), a možda i na bespravni status talibana u američkoj bazi Guantanamo te na zločine američke vojske u Iraku. Zanimljivo je da Brzezinski podsjeća da SAD imaju tradiciju suspenzije osnovnih ljudskih prava, od građanskog rata (1861-1865), pa sve do Drugoga svjetskog rata, kad je u

od gubitka materijalnih bogatstava kojima pridaju najveću važnost i snagu fanatičnih terorista koji u kontekstu svojih aktivnosti malo što gube, a vjeruju da dobivaju sve. Pritom vješto iskorštavaju potpuno nove okolnosti i mogućnosti: lakša dostupnost sredstava za masovno uništavanje koja više nisu pod isključivim nadzorom država, jednostavna mobilnost po čitavome svijetu, otvorenost demokracija itd. Aktualnu i neizbježnu međuovisnost modernih društava smatraju slabošću, jer upravo služi kao odlična osnova za lančane i nekontrolirane reakcije te paniku. Već u ovom poglavlju Brzezinski ističe prva upozorenja: »Ako Sjedinjene države žele očuvati svoj način života i slobodu, kojima su privržene unutar svoje zemlje, one moraju održavati legitimitet svoje prevlasti u inozemstvu. Ovo pak traži stvarnu suradnju sa svojim saveznicima, a ne tek obično registriranje podaništva i, štoviše, zajednički napor da se shvati složena priroda sadašnjega svjetskog nereda.«²²

Također, upozoravajući na raznolikost islamskoga svijeta, Brzezinski podsjeća da, prema ocjeni neprofitne organizacije House of Freedom, od 41 države s muslimanskom većinom, ni jedna ne pripada kategoriji slobodnih zemalja, tj. onih koje poštuju političke slobode i ljudska prava. No, sve te države imaju izuzetno snažan demografski prirast, ali i stalno socijalno zaostajanje, što je, priznaje Brzezinski, u znatnoj mjeri posljedica zapadne kolonijalne dominacije u tim zemljama, koja za sobom nije ostavila nikakve ustavne i demokratske strukture. Dio tih država počiva gotovo isključivo na petro-ekonomiji, a znatan broj njih karakterizira prisutnost vrlo razvijene korupcije te nesmetano djelovanje domaćih pljačkaških elita.²³ Brzezinski konstatira kako je stalna i bezrezervna američka potpora Izraelu jedan od bitnih čimbenika ne samo arapskog nego i svemuslimanskog jedinstva u svijetu, ali i neprijateljstva prema SAD-u i Zapadu općenito. No, također smatra da bi sklonost jednog dijela EU s Francuskom na čelu, da postanu

Sjedinjenim Državama bilo internirano oko 120 000 američkih Japanaca i drugih stranaca.

²² *Isto*, str. 72.

²³ Iako je ova konstatacija neprijeporna, vrijedi podsjetiti da zapadne petrolejske kompanije i te kako sudjeluju u ovoj skandaloznoj eksploataciji. Tako je godine 2004. čisti profit pet najvećih zapadnih naftnih kompanija iznosio 85 milijarda dolara, a ove se godine predviđa da će ta dobit iznositi više od 100 milijarda dolara.

protuteža SAD-u te stvore vlastitu vojnu silu neovisnu o NATO-savezu, dovela do raspada tog saveza i to krivnjom Europe.

Podsjećajući da je europska kršćanska demokracija uspjela unijeti mir i stabilnost u odnose između Crkve i države te pospješiti razvoj pravnih, laičkih, odnosno sekularnih država, Brzezinski ističe da je »zapadna laička demokracija krajnje problematičan pojam za brojne islamiste, koji je povezuju s bitno ateističkim tipom države« i da im se »zapadna sklonost da dopuste da je nešto neetično ili nemoralno samo ako je to propisano kao nezakonito, čini kao prepreka stvaranju moralnog suda«. ²⁴ I to, za razliku od brojnih promatrača u SAD-u, kako priznaje sam Brzezinski te navodi napore pojedinih odvažnih intelektualaca u islamskome svijetu usmjerene k redefiniranju odnosa religije i države uz nastojanja za distanciranjem i od ideja teokracije, i od terorizma. ²⁵ Brzezinski isto tako smatra kako »ništa ne dopušta da se ustvrdi da je islam veći neprijatelj demokracije nego kršćanstvo, židovstvo ili budizam. Sva društva koja prožimaju ove velike religije doživjela su u nekim trenucima svoje povijesti snažne fundamentalističke struje. Ali one nisu mogle spriječiti generalizaciju političkog pluralizma i postupno uvođenje održivih kompromisa između laičke i religijske sfere«. ²⁶

Brzezinski smatra da američku hegemoniju – koju naziva živim pijeskom – može ugroziti istodobni raspad Sjevernoatlantskog saveza i sukob sa svijetom islama, iako je ovaj potonji razjedinjen i politički i vjerski (suniti, šijiti...). Stoga Brzezinski drži da je od životne važnosti za Sjedinjene Države i za ostali svijet da se SAD ozbiljno angažiraju na pacificiranju te u suradnji u arapsko-muslimanskoj regiji koja ujedno, raspolaže sa 68% svjetskih pričuva nafte i 41% prirodnoga plina. Uloga SAD-a treba se sastojati u nedopuštanju da bilo koja euroazijska sila zagospodari tim prostorom te u tome smislu analizira stanje i perspektive Turske, Izraela, Indije i Rusije. Također je mišljenja da jedini mogući partner SAD-u na tome prostoru može i mora biti Europa, premda je obrambeno oslabljena ²⁷ i politički nejedinstve-

²⁴ Isto, str. 84.

²⁵ Isto, str. 85.

²⁶ Isto, str. 88.

²⁷ Zemlje članice Europske unije, uz izuzetak Velike Britanije, ne troše na svoju obranu ni trećinu onog dijela BDP-a kojeg troši SAD. Od pada Berlinskog

na²⁸. Iako ističe potrebu ovakvog saveza, istodobno ne odolijeva američkoj real-političkoj aroganciji, pa za područje između Perzijskog zaljeva i Kaspijskog jezera predlaže sljedeće: »Budući da je pristup relativno jeftinim izvorima energije od životne važnosti za tri regije s najdinamičnijim gospodarstvima – Sjeverna Amerika, Europa i istočna Azija – stratešku prevlast na ovom području trebalo bi smatrati kao odlučujući hegemonski svjetski ulog pa ga, ako zatreba i zaodjenuti u različite ugovore o suradnji.«²⁹

Američka jednostranost tek je jedan od čimbenika udaljavanja dviju obala Atlantika. Drugi je politika SAD-a prema Izraelu i palestinskom pitanju³⁰ te pristrano i neuspješno američko arbitranje u izraelsko-arapskom sukobu, drži Brzezinski. Osorna hegemonija, zanemarivanje NATO saveza (u Afganistanu), jednostrano odlučan napad na Irak i neuvjerljiv poziv na rat terorizmu, povećavaju nejedinstvo demokratskoga svijeta, pa Europa i Japan³¹ teže emancipaciji od SAD-a i traže vlastite sigurnosne puteve i obrambene strategije. Brzezinski međutim, smatra da bi europska obrambena autonomija u odnosu prema SAD-u bila veoma štetna i stoga zagovara komplementarnost SAD – EU.

Za razliku od EU, Rusija – "bivša europska kolonijalna sila", kako bilježi Brzezinski, nije kadra ozbiljno se vratiti na svjetsku scenu u dogledno vrijeme, i to ne samo zbog urušavanja svojeg imperija i regresije koja je slijedila raspad Varšavskog pakta nego i zbog rasta Kine koja je gospodarski pet puta jača od Rusije, a demografski devet puta brojnija. Ovakva razlika čini savez između ovih dviju zemalja nezamislivim, jer bi Rusija u njemu mogla biti tek podređeni partner. Rusiji ne preostaje drugo, misli Brzezinski,

zida zemlje EU znatno su smanjile svoje proračune za obranu, tako da danas svi oni zajedno ukupno iznose tek petinu američkoga vojnog proračuna.

²⁸ Brzezinski smatra da se sa svakim novim članom EU, *razvodnjava* političko jedinstvo Europe, ali isto tako da se sa svakom novom članicom NATO saveza, komplicira vojna koordinacija.

²⁹ *Isto*, str. 106.

³⁰ Brzezinski ističe da je opasnoj i nesretnoj ravnodušnosti zapadnih zemalja s obzirom na ovo pitanje jednako samo još njihovo nepoznavanje i nezanimanje za problem Kašmira, kojeg je *gordi Albion* ostavio u trenutku stjecanja indijske nezavisnosti (1947) kao jabuku razdora između Indije i Pakistana.

³¹ Brzezinski konstatira kako su zapadna Europa i Japan, ali i područje od Saudijske Arabije pa do Irana, u sigurnosnome smislu bili *de facto* američki protektorati tijekom gotovo čitavog razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata.

nego tražiti suradnju s EU. Na tom su putu prirodna bogatstva Rusije njezina najjača karta, ali Europa treba paziti da ne postane energetska potpuno ovisna o njoj.

Za razliku od Europe i EU, Azija ne raspolaže nikakvom bitnijom strukturom suradnje. Ni gospodarskom, ni političkom, ni obrambenom. »Azija danas označuje gospodarski uspjeh, socijalni vulkan i političku bombu«,³² bilježi Brzezinski i konstatira kako ona ne mora slijediti primjer Europe s početka 20. stoljeća kad je ovom kontinentu prijeto samouništenje zbog suparništva između njegovih velikih, kolonijalnih sila. Nadalje, danas se Kina i Indija ipak užurbano naoružavaju i prvi put grade pomorske flote. S druge strane, Japan se nakon sve češćih znakova neprijateljstva koji dolaze od Kine te američkog napuštanja Tajvana osjeća prisiljenim graditi vlastiti obrambeni sustav. Tako već raspolaže respektabilnom flotom te pričuva plutonija, zbog čega je kadar proizvesti nuklearno oružje, usprkos snažnoj antimilitarističkoj klimi i etičkim nastojanjima na vlastitom terenu, kao i striktnim ustavnim obvezama koje dopuštaju razvoj isključivo obrambenih snaga³³. Brzezinski savjetuje da SAD pomognu japansko naoružavanje kako bi se na taj način stekli uvjeti za stabilnost i ravnotežu između Kine i Japana. S druge strane, Tajvan i Južna Koreja nisu kadri stvoriti vlastitu sigurnost. SAD, međutim, ne misle ginuti za Tajvan, nego ga upućuju na pregovore s Kinom.

S Azijom završava ova velika geostrateška freska. Tu prestaje cinična real-politika, pa nestaje i hladnoga promatrača, zagovornika američke premoći i većih prava. Na njegovu se mjestu pojavljuje drugi Brzezinski, zabrinuti građanin svijeta i, iako te identifikacije nema eksplicite u ovoj knjizi, zauzeti kršćanin, pa drugi dio knjige nosi naslov: Hegemonija Amerike i opće dobro.

Premda se dva posljednja američka predsjednika trse oko toga da koncipiraju novi svjetski red, SAD nemaju koherentnu definiciju svoje uloge u svijetu, smatra Brzezinski. One promiču ekonomsku i financijsku globalizaciju zato što ovi oblici globalizacije³⁴

³² Isto, str. 146.

³³ Znakovito je, da se japansko vojno ministarstvo sve donedavno zvalo »ministarstvo samoobrane«.

³⁴ Globalizacija ima razne pojavne oblike od kojih su neki pozitivni, kao primjerice globalizacija ljudskih prava ili širenje demokracije ili pak protok znanstvenih i drugih informacija, širenje osjećaja odgovornosti za okoliš i

olakšavaju američku nadmoć. Brzezinski je u pravu kad smatra da globalizacija nije nastala kao smišljena politika ili američki projekt, nego je ona u neku ruku »proizvod spontanog nestajanja tradicionalnih ograda vremena i prostora, pod pritiskom modernih tehnologija«. ³⁵ Globalizacija »znači novo razdoblje otvorenosti, transparentnosti i svjetske suradnje, ali ona simbolizira isto tako moralnu neosjetljivost i indiferentnost prema socijalnim nepravdama, za koje se smatra da karakteriziraju najbogatije zemlje svijeta počevši sa Sjedinjenim Državama«. ³⁶ Ona »s jedne strane obećava gospodarski rast, priljev stranog kapitala i postupno smanjenje siromaštva. S druge strane, ona nosi prijetnju socijalnog destrukturiranja, gubitka nacionalne kontrole nad osnovnim gospodarskim dobrima i povećanu socijalnu eksploataciju. Ona otvara vrata novih tržišta i jamči faktičnu političku prevlast samo jednoj povlaštenoj skupini« ³⁷ ... »Amerika proklamira univerzalnu dobrobit globalizacije, ali ona ne poštuje njezina pravila, kad joj ova ne odgovaraju. Amerika tek malokad priznaje da globalizacija učvršćuje njezinu vlastitu nacionalnu prednost – hraneći pritom žestoke i na svjetskoj razini opasne potencijalne resentimente«. ³⁸

Ukratko, zaključuje bez okolišanja Brzezinski, pojam globalizacije »označuje navodno objektivnu dijagnozu međunarodne situacije, ali podrazumijeva jedan doktrinarni izbor«... »za jedne on prikazuje postojeće stanje stvari, dok za druge on određuje ono što tek ima nastupiti«. ³⁹ Za američke političke i ekonomske elite, globalizacija je više od činjenice. Ona je izričita i temeljna norma koja služi kao sveopće mjerilo i pruža moralnu sigurnost u njezinu povijesnu neizbježnost. Na polju međunarodne trgovine i financija globalizaciju pronose nove, kozmopolitske mobilne elite, koje govore novom lingua franca, tj. engleskim, odnosno, točnije, američkim te koje »dijele isto viđenje pojmova stabilnosti, prospe-

slično. Brzezinski ima pravo kad iznosi da globalizaciju kao »množenje razmjene dobara, usluga i kapitala između zemalja odobrava većina ljudi, ali da slična većina javnog mnijenja drži da je ekonomska globalizacija jednaka eksproprijaciji političkog odlučivanja«. *Isto*, str. 219-220.

³⁵ *Isto*, str. 203.

³⁶ *Isto*, str. 189.

³⁷ *Isto*, str. 190.

³⁸ *Isto*, str. 183.

³⁹ *Isto*, str. 191.

riteta i, eventualno, demokracije«. ⁴⁰ Te »elite su prihvatile globalizaciju kao neformalnu ideologiju koja je kadra definirati ulogu Sjedinjenih Država u svijetu i poistovjetiti Ameriku s dobrobiti novog doba koje ona najavljuje«. ⁴¹ Utoliko globalizacija de facto postaje »ideologija novog, postideološkog doba« i »prirodna doktrina svjetske hegemonije« ⁴², konstatira Brzezinski. Sapienti sat!

Urušavanje europskih komunističkih režima stvorilo je privid kraja ideoloških sukoba ⁴³ i početka zlatnog doba globalizacije. No, lucidno primjećuje Brzezinski, američka nadmoć nije rezultat neke posebne pobjede SAD-a, nego samo posljedica spomenutog urušavanja i nestanka sa scene tzv. druge strane. SAD i druge razvijene zemlje određuju pravila igre: »U Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, u Svjetskoj banci ili u Međunarodnom monetarnom fondu glas Sjedinjenih Država je najjači.« ⁴⁴ Između svjetske hegemonije i ekonomske globalizacije vlada puni sklad: Sjedinjene Države mogu promicati otvoreni svjetski sustav određujući pritom velik dio pravila tog sustava i odlučujući same u kojoj mjeri će one ovisiti o tom sustavu«. ⁴⁵ SAD ugrožavaju vlastitu vjerodostojnost kad od drugih zahtijevaju ono što same odbacuju. Zbog toga se međunarodno gospodarsko i trgovinsko natjecanje nikad ne odigrava jednako za sve sudionike.

Globalizacija lišava države njihove suverenosti na mnogim područjima, što Brzezinski ne smatra uvijek sretnim rješenjem i upozorava na dva paradoksa. Prvi: »američka država-nacija, koja je toliko privržena svojoj suverenosti, zdušno je počela promicati

⁴⁰ *Isto*, str. 182. Znakovito je ovo preciziranje u kojem ne treba vidjeti nikakva sarkazma, nego samo zabrinjavajuće upozorenje. Najizrazitiji oblik djelovanja ovih elita očituje se preko siječanjskih, godišnjih zasjedanja Svjetskog ekonomskog foruma (SEF) u Davosu. Prema nekim procjenama, sudionici SEF-a kontroliraju više od 70% svjetske trgovine.

⁴¹ *Isto*, str. 193.

⁴² *Isto*, str. 194-195.

⁴³ Aluzija na *kraj povijesti* Francisa Fukuyame. Brzezinski nešto kasnije precizira da »ni jedan drugi koncept nije mogao zamijeniti demokraciju i tržište... pa su neki iz toga izveli zaključak da je povijest došla svojem kraju«. *Isto*, str. 204.

⁴⁴ Slabo je poznato da Svjetska trgovinska organizacija i Svjetska banka funkcioniraju kao dionička društva u kojima SAD težinom svojih *dionica de facto* raspolažu pravom veta, konstatira Brzezinski. *Isto*, str. 200.

⁴⁵ *Isto*, str. 200.

ekonomsku doktrinu koja suverenost čini zastarjelom«. ⁴⁶ Drugi paradoks govori da je deterministička teza, po kojoj globalizacija smanjuje siromaštvo i olakšava rađanje demokracije, danas ozbiljno uzdrmana, što najbolje dokazuje stanje u subsaharskoj Africi, gdje siromaštvo ne nestaje te u Rusiji, gdje demokracija značajno posrće.

Brzezinski navodi da se ekonomska i financijska globalizacija odbacuju s raznih osnova, pa citira francuskog sociologa Pierra Bourdieuua koji smatra da globalizacija nije proizvod moderne tehnologije, nego su je »stvorili ljudi slijedeći jedan osobiti cilj: dati prvenstvo ekonomskim vrjednotama, tj. onima poduzeća«, pa tako »globalizacija postaje nositelj svjetskog imperijalizma najkompetitivnijih u ekonomskome smislu i najmoćnijih u političkom, a na prvom mjestu Sjedinjenih Država«. ⁴⁷ Zbog toga se i pojavljuje snažan otpor ovakvoj globalizaciji, ne samo u Francuskoj – u usporedbi s globalizacijom pomiješanom s nasilnim pozapadnjem – nego i u Rusiji – gdje još uvijek vlada instinktivni antiamerikanizam te u Kini – gdje se pojavljuju pobornici azijatizma kao opozicije zapadnjaštvu i amerikanizmu, pa globalizaciju doživljavaju kao »nastavak američke političke i kulturne hegemonije«. ⁴⁸

Novonastali »antiglobalizam – koji kombinira marksistički ekonomski determinizam, kršćanski humanizam i ekološke tjeskobe i koji hrani kako ogorčenost pred nejednakostima svijeta, tako i najobičniju zavist – nosi u sebi klicu koherentne protuameričke doktrine, koja je kadra steći svjetsku pojavnost«, smatra Brezinski. Ispitivanja javnoga mnijenja u svijetu pokazuju da kritika, pače neprijateljski stav prema SAD-u raste, pa postoji opasnost da različiti fanatični političari i ideolozi označe SAD kao »javnog neprijatelja broj jedan koristeći se resentmentima što su ih proizveli američki stavovi, onakvima kakve ih se opaža: jednostranost, neosjetljivost za interese najsiromašnijih i najslabijih, arbitrarna uporaba sile«. ⁴⁹

⁴⁶ *Isto*, str. 196.

⁴⁷ *Isto*, str. 209.

⁴⁸ *Isto*, str. 215. Brzezinski u tome smislu navodi pekinški *Narodni dnevnik*, koji objašnjava – bez obraza, ali ne bez razloga – da globalizacija nije demokratska i da je ekonomski diskriminirajuća.

⁴⁹ *Isto*, str. 218.

Brzezinski ističe da profiteri globalizacije zagovaraju slobodu kretanja kapitala, robe i usluga, ali ne i osoba, iako je za većinu razvijenih zemalja imigracijska politika nužna s obzirom na negativna demografska kretanja. Također napomije da je »najveći dio Trećega svijeta golema rezerva eksplozivna, u kojoj vrije snažno protuzapadno i protuameričko neprijateljstvo«,⁵⁰ osobito među mladima. Usprkos tomu, razvijene zemlje sudjeluju u pljački najsposobnijih i najnadarenijih mozgova i ruku siromašnih i to bez ikakve naknade državama koje su ih obrazovale. Ta pljačka ipak ima i drugu stranu medalje: dio useljenika, posebice iz muslimanskih zemalja, ne želi se asimilirati, pa čak ni u zemljama kao što je Francuska, koje se zadovoljavaju tek jezičnom asimilacijom. SAD su za sada u tome relativno uspješan izuzetak.⁵¹

Dileme hegemonске демократије naslov je posljednjeg poglavlja ove knjige. Paradoks da su SAD u isti mah i demokracija i svjetski hegemon, otvara, s jedne strane, pitanje spojivosti i održivosti jednog i/ili drugog, a s druge, problem demokratske kontrole američke javnosti nad provedbom hegemonске моћи u svijetu. Tako je u prosincu godine 2002., prije američkog napada na Irak, 85% građana SAD-a smatralo da bi Bijela kuća morala voditi računa o gledištu svojih glavnih saveznika. No, američki je predsjednik postupio upravo obratno i predstavio svoju »binarnu viziju svijeta, podijeljena između snaga dobra i snaga zla« te svako nepodržavanje SAD-a okvalificirao kao neprijateljsku gestu što živo podsjeća, ističe Brzezinski, na manihejsku parolu: tko nije s nama, taj je protiv nas, a koju je često rabio i Vladimir Ilić Lenjin. Brzezinski ističe da kontrole javnosti nema, a ona američkih institucija je nezadovoljavajuća, pače nazaduje. Osim toga, ograničavanje pojedinih ljudskih prava u SAD-u, čak i u ponašanju američkih vlasti u inozemstvu, postupno bi moglo dovesti do stanja države-vojarne, do mješavine demokracije i autokratskih metoda, upozorava Brzezinski. Demokratske vrjednote i tome sukladan poredak u SAD-u, mogli bi isto tako uzdrmati, smatra Brzezinski, pitanje definicije jednakosti i (ne)poštovanje

⁵⁰ *Isto*, str. 227.

⁵¹ I to usprkos činjenici da je od ukupno 285 milijuna stanovnika SAD-a 37 milijuna hispanskog, gotovo isto toliko afro-američkog, zatim 11 milijuna azijskog, pet do šest milijuna židovskog i tri milijuna američko-indijanskog, havajskog i aljaskog podrijetla.

ljudske osobe te njezina osnovnog dostojanstva, do kojih može doći zbog neobuzdana biomedicinskog inženjerstva.

Konačno, zaključak i sažetak ovoga opsežnog pregleda našeg doba nosi naslov *Prevlast ili vodstvo*. Napominjući da je u prošlosti svaka sila bila za vremena i da je hegemonija bila tek prijelazna faza, Brzezinski upozorava na zabrinjavajući paradoks: »nikad vojni kredibilitet Amerike nije bio toliko visok, a njezina politička vjerodostojnost tako niska«. Tomu je tako zato što se »... međunarodni legitimitet oslanja u većoj mjeri na povjerenju«. ⁵² Stoga, umjesto povremenih koalicija, Brzezinski zagovara trajna savezništva. U zaključnome dijelu svoje sinteze navodi njemačkog publicista Petera Bendera koji je ovako usporedio suvremenu Ameriku i antički Rim: »Svjetske sile imaju isto ponašanje. One ne prihvaćaju nikoga kao sebi ravna i hitaju da okvalificiraju kao prijatelje – ili *amicus populi romani* – svoje najvjernije učenike. One više nemaju posla s neprijateljima, nego s pobunjenicima, teroristima i 'mangupskim državama'. One se više ne bore, one kažnjavaju. One više ne objavljuju rat, one upravljaju mirom. I one su uvrijeđene kad njihovi vazali ne reaguju u skladu sa svojim statusom podređenih«. ⁵³ A Zbigniew Brzezinski zaključuje: »U napasti smo dodati: one ne zaposjedaju druge zemlje, one ih oslobađaju«. ⁵⁴

⁵² *Isto*, str. 285.

⁵³ Citat Brzezinskog iz knjige Petera Bendera pod naslovom *America: the Next Roman Empire?*, Orbis, 2003, str. 155.

⁵⁴ *Isto*, str. 287.